

174142

HZ. MUHAMMED
VE
EVRENSEL MESAJI
SEMPOZYUMU
20-22 NİSAN 2007

Yayına Hazırlayan
Doç. Dr. Mahfuz Söylemez

Türkiye Elyunet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi	
Dem. No:	174142
Tas. No:	297.92 HAZ.M

İslâmî İlimler Dergisi Yayınları: 2

İslâmî İlimler Dergisi Yayınları
Dizgi Kapak: İslâmî İlimler Dergisi
Baskı, kapak baskı, cilt: Özkan Matbaacılık
Birinci Basım: Aralık 2007

ISBN: 978-975-98073-3-7

İslâmî İlimler Dergisi Yayınları
Yeni yol Mahallesi 1. Gazi Sok. No: 9/2 ÇORUM
Web: islamilimlerdergisi.com
Tlf: 0 364 224 81 18
e-posta: islami_ilimlerdergisi@yahoo.com

Her yazının dil ve bilimsel sorumluluğu yazarına aittir.

HZ MUHAMMED'İN EVRENSEL MESAJINI GÖLGELEYEN BİR AMİL: "USULU'D-DİN"DE HABER-İ VAHİDİN DELİL SAYILMASI

İbrahim COŞKUN*

GİRİŞ

Hiz. Muhammed'in doğru ve iyi anlaşılması ve tanıtılmasının önemi açıktır. Çünkü onun hayatı, İslamî hükümlerin ve değerlerin yaşantı haline dönüştüğü ve müşahhas hale geldiği alandır. İyi tanınması doğru bir şekilde örnek alınmasına vesile olacağı gibi, yanlış tanınması dinin tahrifine yol açabilecek ölçüde zararlı uygulamaların hayata geçirilmesine ve zararlı akımların doğmasına sebep olabilmektedir. Özellikle İslam'ın evrensel ve çağlar üstü bir nizam olduğu, ancak Hiz. Peygamber'in doğru anlaşılmasıyla gerçekleşebilir. İslam'ın birinci derecede bilgi kaynağı olan Kur'an-ı Kerimin anlaşılması açısından da Hiz. Peygamberin iyi anlaşılması önemlidir. Çünkü Hiz. Peygamber, risaleti boyunca Kur'an'ın ruhuna uygun hareket etmiş ve onun en iyi tercümanı olmuştur.

Biz Hiz. Peygamberin doğru anlaşılmasına mütevazı bir katkı sağlama gibi bir niyetle bu tebliğimizde önce Hiz. Peygamberin risaletinin evrenselliğini, Kur'an ayetler ışığında hatırlatmaya çalışacağız. Bu konuda yapılan itirazlara dikkat çektikten sonra, söz konusu itirazlara verilen cevaplara yer vereceğiz. Daha sonra muhtevası itibariyle de Hiz. Muhammed'in mesajının evrensel olduğunu ana hatlarıyla değerlendireceğiz. Bunu yaparken evrensel bir dinin en önemli bir göstergesi olarak özellikle İslam dininin değişim ve gelişime nasıl açık bir din olduğunu değişik açılardan değerlendireceğiz. Tebliğimizin son bölümünde ise İslam'ın evrensel mesaj olma özelliğini zedeleyici bir amil olarak "usulu'd-din"de zayıf hadislerin özellikle haber-i vahidin delil olarak kullanılmasının doğurduğu problemlere dikkat çekeceğiz.

I- HIZ. MUHAMMED'İN RİSALETİNİN EVRENSELLİĞİ

İslam'ın ilahi dinlerin sonuncusu olması onun evrensel bir nitelik taşımasını zorunlu kılmaktadır. Nitekim ilahi irade aynı şekilde tecelli etmiş, son ilahi mesaj belli bir dönemde belli bir toplumu dikkate alarak inzal olmuşsa da nihai hükümleri hep evrensel nitelikte olmuştur. Bu mesajın tebliğcisi olan Hiz. Muhammed'in sünneti de buna uygun şekilde tecelli etmiştir.

"Biz seni ancak alevlere rahmet olarak gönderdik"¹, "Biz seni bütün insanlara ancak müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik"²

* Doç. Dr., D.Ü.İlahiyat Fakültesi Kelam Anabilim Dalı Öğretim Üyesi. ibrahimcoskun@hotmail.com

1 Enbiya, 21/107

2 Sebe, 34/28

Yukarıdaki meallerini sunduğumuz ayetler açık bir şekilde Hz. Muhammed'in bütün insanlığa peygamber olarak gönderildiğini, risaletinin evrensel olduğunu gösterirken "Muhammed sizin erkeklerinizden hiç birinin babası değildir. Fakat o Allah'ın rasûlü ve peygamberlerin sonuncusudur. Allah her şeyi halkıyla bilendir."³ mealindeki ayet de onun son peygamber olması hasebiyle risaletinin çağlar üstü nitelik taşıdığını, tebliğ ettiği dinin luyamete kadar yeterli ve geçerli olduğunu göstermektedir. Söz konusu ayetlerin dışında daha pek çok ayette, Hz. Peygamber "Allah'ın davetçisi"⁵²⁷ olarak vasıflandırılmış; ona yüklenen görev de "öğüt ver", "davet et", "tebliğ et", "ikaz et" gibi emirlerle ifade edilmiştir. Kendisine uyarma (iñzar) ve müjdeleme (tebşir) görevi verilmiş; uyaran (nezir), uyarıcı (münzir), ve mucdeci (mübeşşir, beşir) olarak nitelendirilmiştir. Butun insanlara müjdeci ve uyarıcı olarak gönderildiği, dolayısıyla peygamberliğinin evrensel niteliğe sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Evrensel Risaletle Yöneltilen İtirazlar ve Bu İtirazlara İslam Alimlerinin Cevapları

Esasen Yahudiler ve Hıristiyanlar Hz. Muhammed'in risaletini kabul etmemektedirler. Fakat Yahudilerden, İsa el-İsfehani'nin tabileri oldukları için kendilerine "iseviyye" denilen bir cemaat 'Muhammed, İsrailoğullarına değil, sadece Araplara gönderilmis sadık bir peygamberdir' iddiasıyla Hz. Peygamberin risaletinin evrensel olmadığını ileri sürmüşlerdir.

Fahreddin er- Razi bu iddianın yanlışlığını "De ki: "Ey insanlar! Gerçekten ben sizin hepinize gölдерin ve yerin sahibi olan Allah'ın elçisiyim. Ondan başka tanrı yoktur. O diriltir ve öldürür. Öyle ise Allah'a ve ümmi olan Rasûlüne -ki o Allah'a ve onun sözlerine inanır- iman edin ve ona uyun ki doğru yolu bulasınız."⁴ Mealindeki ayeti tefsir ederken şöyle izah ediyor: Ayette geçen "Ey insanlar..." sözü, bütün insanları içine alan bir hitaptır. Bundan sonra ayette, " ..ben sizin hepinize golclerin ve yerin sahibi olan Allah'ın elçisiyim.." ifadesi geçmektedir. Bu ifade Hz. Muhammed'in bütün insanlara gönderilmiş olmasını gerektirir. Yine, onun, dini, kesin olarak kendisinin bütün âlemlere (insanlığa) gönderildiğini açıkça bildirdiğini göstermektedir. Dolayısıyla ya 'o hak peygamberdir' denilir, ya da, 'böyle değildir' denilebilir. Eğer o, hak bir peygamber idiyse, onun yalan söylemiş olması imkânsızdır; binâenaleyh, onun, iddia ettiği her hususta, sadık ve doğru olduğuna kesin olarak inanmak gerekir. Bundan dolayı mutevatir haberlerle ve bu ayetin zahiriyle, Hz. Muhammed'in, kendisinin bütün insanlara gönderildiğini bildirdiği sabit olduğuna göre, onun bu söz ve iddiasında da sadık olması gerekir. Bu ise, 'O, sadece Araplara gönderilmişti, İsrailoğullarına değil..' diyen İdmsenin sözünün yanlış olduğunu gösterir. Ama, 'O, hak bir peygamber değildir' diyen kimsenin iddiasına gelince, bu, Hz. Peygamberin hem Araplara, hem de diğer insanlara bir peygamber olarak gön-

3 Ahzab, 33/40

4 Araf. 7/158

derilmiş olduğu hakikatini zedeler. Binâenaleyh Hz. Peygamberin, insanların tamamına değil de onların bir kısmına peygamber olduğunu söylemenin bâtil ve çelişkili bir söz olduğu sabit olur.⁵

*"(Allah'ın emirlerini) onlara iyice açıklasın diye her peygamberi yalnız kendi kavminin diliyle gönderdik. Artık Allah kimi dilerse saptırır, kimi de dilerse doğru yola götürür. O yegâne galiptir, tam hüküm ve hikmet sahibidir"*⁶

İseviye mensupları, yukarıdaki ayeti de kendilerine göre delil sayarak Hz. Muhammed'in Allah'ın Resulü olduğunu, ama diğer bütün toplumlara değil de, sadece Araplara gönderilmiş olduğunu iddia etmişler, iki bakımdan yukarıdaki ayete tutunmuşlardır: Birincisi, Kur'an, Arapça ile nazil olduğuna göre, içinde bulunan fesahat sebebiyle onun bir mu'cize olduğunu ancak Araplar bilebilir. Bu durumda da Kur'an, ancak Araplara bir hüccet olmuş olur. Arap olmayanlar için bir hüccet olmaz. İkincisi Cenâb-ı Hakk'ın "...her peygamberi kendi kavminin lisanıyla gönderdik..." buyruğundaki "lisân"dan murad Arapça'dır. Bu da, O'nun sadece Araplara gönderilmiş olduğuna delâlet eder.⁷

Râzî bu iddialara şöyle cevap veriyor: Ayetteki (kavmihi) kelimesi ile "Onun beldesinin halkı, ahalisi" manasının murad edilmiş olması niçin mümkün olmasın? Binâenaleyh kavmihi kelimesinden maksat, sadece onun davet kapsamına giren kimseler değildir. Râzî bu iddianın yanlışlığını ortaya koymak için yukarıda geçen, kendisinin bütün insanlara peygamber olarak gönderildiğini bildiren ayeti burada da zikreder. Ona göre meydan okuma, yani tehdidi insanlara karşı olduğu gibi, aynı zamanda cinlere karşı da vaki olmuştur. Bunun delili, "Andolsun, ins ve cin, şu Kur'an'ın benzerini (meydana) getirmeleri için bir araya toplansa, birbirlerine yardımcı da olsalar, yine benzerini getiremezler"⁸ ayetidir.⁹ Burada tahaddinin (meydan okuma) sadece Kur'an'ın fesahatı açısından değil, muhtevası açısından da olduğu Kur'an'ın icazı ve mu'cizeliği ile ilgilenen alimler tarafından ayrıntılı olarak anlatılmaktadır.¹⁰

*"İşte bu bir feyz kaynağı olarak ve kendinden önceki (Tevrat ve İncil) tasdik edici olarak bir de başkent (Mekke) ile bütün çevresindeki yerleri uyarmak için indirdiğimiz bir kitaptır...."*¹¹

5 Fahreddin er-Râzî, *Tefsir-i Kebîr*, (çev. Heyet), Ankara 1991, XI, 103-104

6 İbrahim, 14/4

7 Râzî, *age.*, XIII, 494

8 İsra, 17/88

9 Râzî, *age.*, XIII, 494

10 Bkz., Kadi Ebi Bekr el-Bakillani, *İ'cazu'l-Kur'an*, 2. Baskı Tahk, Muhammed Şerif Sukker, Daru İhyai'l-Ulum, Beyrut, 1994/1415, s. 27; Celeleddin Abdurrahman es-Suyuti, *el-İtkan fi Ulumi'l-Kur'an*, 4. Baskı, Daru Kahraman, İstanbul, 1978/1398, II/149; Naim el-Himsi, *Fikretü'l-İcaz'l-Kur'an Münzü Bî'seti'n-Nebeviyye Hatta Asrına'l-Hadîr*, Müessesetü'r-Risale, Beyrut 1980, s. 7-8; İbrahim Coşkun, "Din-Bilim Uzlaşısı ve Kur'an'ın Akli Mu'cizeliği" İslami Araştırmalar Dergisi Cilt: XIX, sayı: 4, 2006, s. 248 vd.

11 En'am, 6/92

Yine İseviyyeden bazıları Hz. Muhammed'in, sadece Araplara gönderilmiş bir peygamber olduğunu iddia ederek, görüşlerinin doğruluğuna yukarıdaki âyeti delil getirmek istemişlerdir. Onlara göre Allah Teâlâ, bu Kur'an'ı Hz. Muhammed'e Mekkeliler ile Mekke'nin etrafındaki belde halklarına tebliğ etmesi için indirmiştir. Mekke'nin etrafından maksat, Arabistan yarımadasıdır. Eğer Muhammed, bütün dünyaya gönderilmiş olsaydı, bunu, "*Bir de şehirlerin anası (Mekke) ile bütün çevresindeki yerleri uyarman için*" ifadesiyle kayıtlamak yanlış ve geçersiz olurdu.¹²

Râzî bu iddiaya da şöyle cevap veriyor: Bu yerleri özellikle zikretmek, hükümün bu beldelerin dışında bulunmadığına, ancak mefhûmu muhalif ile delalet eder ki, bu da zayıftır. Hele Hz. Muhammed'in kat'i ve açık bir şekilde tevatür yoluyla, kendisinin bütün alemlere gönderilmiş bir peygamber olduğunu söylediği sabit olmuşken bunun aksi iddia edilemez. Yine, "bütün çevresindeki yerleri..." tabiri de bütün beldeleri ve o beldeleri kuşatan köyleri içine alır. Bu takdire göre de bu ifadenin içine, alemin bütün beldeleri dahil olur.¹³

II- HZ. MUHAMMED'İN RİSALETİNİN MUHTEVA BAKIMINDAN EVRENSELLİĞİ

1) İslam'ın Evrenselliğine Genel Bakış

Esasen Hz. Peygamber'in yaşayarak tebliğ ettiği mesajının içerdiği değerler sistemi evrensel niteliğe sahiptir. Vahiy sürecinde bireysel ve toplumsal düzeyde uygulama alanına konulan adalet ve hoşgörü gibi değerler, bütün insanları kuşatan, çağdan çağa, ülkeden ülkeye değişmeyen, her coğrafyada, her toplumda ve her zaman geçerli olabilen, her ortamda davranış ve uygulamalara yansıtılabilen niteliktedir. Aynı zamanda Hz. Peygamber'in İslam'ı yayma ve genişletme faaliyetleri bir bütün olarak dikkate alındığında, mesajı evrensel kabul ettiği ve uygulamayı da bu yönde gerçekleştirdiği görülmektedir.¹⁴ Her şeyden önce mesajın kaynağı, birleştirici kuşatıcı bir kaynak olan ve evreni yaratan Yüce Allah'tır. Hz. Peygamber getirdiği evrensel değerleri bizzat kendisi yaşamış, uygulamış, çevresine örnek olmuş, herkesin anlayabileceği bir dille yaygınlaşmasını, topluma yerleşmesini ve gelecek için de yol gösterici olmasını sağlamıştır. Şüphesiz bu evrensellik, mesajın, önce Hz. Peygamber'in içinde yaşadığı topluma yönelik olmasıyla hiç bir surette çelişmez. Çünkü onun mesajı, niteliği bakımından evrenseldir. Mesajın içerdiği değerler sistemi, temel haklar açısından, yanlı değil, evrenseldir. Mesaj, kendinden olmayanları dışlayarak değil, bütün insanlığı kucaklayarak evrensel olma özelliğine sahiptir.¹⁵

12 Râzî, age., X,25

13 Râzî, age., X,26

14 Fazlurrahman, *İslam ve Çağdaşlık*, Ankara 1990, s. 78-79; İbrahim Sarıçam, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, Ankara 2005, s.405-406.

15 Sarıçam, ae., s. 406.

Hz. Muhammed 23 yıllık peygamberlik görevini hakıyla gerçekleştirmiş iyi, doğru ve güzel olan her şeyin insanlar arasında kökleşip yerleşmesi; kötü, yanlış ve çirkin olan tutum, davranış ve uygulamaların yıkılıp yok olması için Allah'ın inayeti ile elinden gelen her şeyi yapmıştır. Bu çerçevede putperestliğin yerine tevhidi, zulmün yerine adaleti, düşmanlığın yerine kardeşliği, sürtüşmenin yerine dayanışmayı getirme gayreti içinde olmuştur. Savaşın yerine barışın hakim olmasını hedeflemiştir. Doğruluk, nezaket, güvenilirlik, adalet, hoşgörü, özgecilik ve cömertlik gibi ahlaki davranışlarıyla insanlara örnek olmuştur. Buna karşılık kan davası, gasp, soygun, şiddet, intikam, kin beslemek, içki, kumar, hırsızlık, yetim malı yemek, yalan, gıybet, bencillik, kıskançlık, gibi fert ve toplumun huzurunu bozan davranışlarla mücadele etmiştir.

Bütün bu faaliyetlerinin sonucu olarak, Hz. Muhammed vahyin ışığında, mükemmel kişiliğiyle ekonomik, sosyal, kültürel ve ahlaki alanlarda gerçekleştirdiği uygulamaları sayesinde "*cahiliye*" olarak nitelendirilen ve temel özellikleri bilgisizlik, putperestlik, kabile asabiyeti, zorbalık, zulüm, haksızlık, başıbozukluk, merkezî otoriteden yoksunluk, adaletsizlik, barış ve nizamdan uzak bir hayat, çocukları öldürmek, vahşiyane hareketler, kan davası gibi davranışlar olan bir dönemi kapatarak yerine sulh ve sükunun hakim olduğu yepyeni bir toplum oluşturmuştur.¹⁶

Hz. Muhammed (s.a.s.)'in mesajı özellikle küreselleşen dünyada ayrı bir önem taşımaktadır. İletişim ve ulaşım imkanlarının süratle geliştiği dünyamızda bütün insanlığı kucaklayan değerler sistemine şiddetle ihtiyaç vardır. İnsanlık bu değerler sistemini ancak bozulmamış son ilahi dinde ve onun tebliğcisi olan Hz. Muhammed'in hayatında bulabilir. Çağımızda insanlığın karşı karşıya kaldığı insanlığın zararına gelişen şiddet, alkol ve uyuşturucu alışkanlığı gibi kötü alışkanlıklar ancak onun ortaya koyduğu uygulamalarla aşılabılır. Yine çağımızın olumlu alanda yükselen değerlerinden birisi *insan hakları ancak onun on dört asır önce bildirdiği ilkeler ışığında hayata geçirilebilir*. Dünyanın pek çok yerinde en temel insan hakları olan can, mal ve ırz güvenliği ihlalleri ancak onun mesajındaki ilkelerle önlenabilir. Yine çağımızda yükselen bir değer olan *Hukukun üstünlüğü* Hz. Peygamber'in bu alandaki uygulamaları ve ikazları dikkate alınarak sağlanabilir. Günümüzde olumlu yönde gelişen bir diğer değer, *bir arada yaşama tecrübeleridir*. Peygamberimiz bu konuda da en güzel örnek olmuştur. O çok sayıda dinî-kültürel özelliğe sahip insanın bir arada yaşayabileceğini uygulamalarıyla göstermiştir. Medine Vesikası olarak bilinen belge bunun en açık delilidir. Evrensel değerlerin yaşanabileceği toplum, ancak mutlu aile yuvalarında yetişen bireylerle gerçekleşir. Onun için sağlam bir aile yuvasının oluşturulmasında, iyilik yapma duygusunun canlı tutulmasında, fakirlerin korunmasında, özürülülere karşı insanca

davranılmasında, manevî hayatın güçlendirilmesinde, büyüklere saygı, küçüklere sevgi gösterilmesinde, ticarî hayatta dürüstlüğe önem verilmesinde, helal kazancın esas alınmasında, sevgi ve saygıya dayalı bir toplum hayatı oluşturma gibi pek çok alanda insanların duygu ve düşüncelerini olumlu bir şekilde besleyen en önemli kaynak Hz. Peygamber'dir.

Hz. Peygamber'in mesajı, aşağıda açıklayacağımız gibi bazı konularda evrensellikten uzak bir konuma getirilmişse de özellikle farklı din mensuplarıyla münasebetlerde İslam tarihi boyunca, onun gösterdiği çizgide ve faaliyetleri ışığında, yani evrensel boyutu dikkate alınarak uygulanmıştır. Onların hakim olduğu yörelerdeki uygulamaları bunun en açık delilleridir. İslam tarihinde Kudüs'ün sadece iki fetih ve bir işgal karşısındaki durumuna karşılaştırmalı bir bakış, bu hususun net bir şekilde anlaşılmasını sağlayacaktır. Hz. Ömer Kudüs'ü barış yoluyla fethetmiş, gayr-i müslim halkın can ve mal güvenliğini, kararlaştırılan bir vergi karşılığında antlaşma ile güvence altına almıştır.¹⁷ Ama şehrin 492/1099 yılında Haçlılar tarafından işgalinde ise tüm Müslümanlar öldürülmüş, Yahudiler Müslümanlara yardım ettikleri gerekçesiyle, sığındıkları sinagoglarla birlikte yakılmıştır. Buna karşılık Haçlıların elindeki Kudüs Selahaddin-i Eyyûbi tarafından 583/1187 fethedilince insanlara hiçbir şekilde zarar verilmemiştir.¹⁸ Yine Osmanlı Devletinin uzun süre hakimiyetini sürdürdüğü balkan ülkelerinde Hristiyanlar dini ve etnik kimliklerini muhafaza edebilmiş olmaları her devirde Müslümanların farklı din ve etnik kökene sahip olanlara karşı müsamaha ile davrandıklarını göstermektedir.

2) İslam'ın Değişime ve Gelişime Açık Olması

Hz. Peygamberin mesajının evrensel nitelikte olduğunun en belirgin vasfı onun her devirde değişim ve gelişime imkan vermesinden öte onu teşvik etmesidir. Her devirde insanlığın daha iyi, daha mutlu ve müreffeh bir hayat uğruna çaba sarf ettiği tarihi tecrübe ile sabittir. Tabi ki daha mutlu ve müreffeh kavramları göreceli kavramlardır. Gelişmişliğin düzeyine göre bu kavramlar değişir ve farklı mana kazanırlar. Fakat şu bir gerçek ki, dünyanın dünyasında mutlu olan insanların daha eski dönemlerin dünyasında mutlu olmaları düşünülemez. Bugünün insanları dünyanın şartlarında hiçbir zaman doyuma ulaşamazlar.

Genelde değişim sürekli olarak daha iyi bir duruma geçiş demektir.¹⁹ Kur'an-ı Kerim'e göre değişimin gerisinde ilahi irade vardır. Yasak ağaçtan yiyen ilk insanın çevresini değiştiren odur. Evreni yaratırken değişim kanunun ilke olarak koyan da o dur. En mükemmel varlık olan insanı yaratmak için yaratış olgusunda, ana rahminden mezara kadar meydana getirdiği değişimler,

17 Sir Thomas W. Arnold. *ed-Da'vetü'l-İslâm*, (Arapça'ya çev. H.İbrahim), Kahire 1971. s. 60 vd.

18 Sarıçam. a.e., s. 404

19 Cevdet Said. *Bireysel ve Toplumsal Değişimin Yasaları*, (çev. İlhan Kutluher), İstanbul 1994 s.

değişimdeki ilk referansın Allah olduğunu göstermektedir.²⁰ Kur'an'ın Rum suresi 30. ayetinde yaratılış kanununda değişme olmayacağı da belirtilmektedir. Ayette ifade edilen yaratılış, yani fitrat kanunu bütün insanların ve canlı gruplarının müşterek adıdır. Her canlı grubunun müşterek özellikleri olduğu gibi yaratılmış olmadan dolayı da tüm varlıkların ortak özellikleri vardır. Bu özelliklerin tümü Allah'ın tüm varlıklara koyduğu asli, ilk yaratılış kanunlarıdır.

Allah varlıkların biyolojik ve psikolojik yapılarında hiç kimsenin değişme yapamayacağına dikkat çekmektedir. İnsanın doğasını değiştirip başka bir doğada bir insan yapılamaz. İnsanın oluşturduğu değişimler ilahi kanun dediğimiz doğa kanununun müsaade ettiği sınırlar içinde gerçekleşmektedir.

Kur'an öncelikle gelişim ve değişim meselesini ferdi bazda açıklamakta ve bunun insan ilişkileriyle ilgili olan temellerini belirlemektedir. Kur'anî mana da akıl, kalp ve nefis ele alındığında, insanın insanlığını belirleyen bu üç merkezin olduğu görülür. Bunun içindir ki son ilahi din ile insanlığa bu üç önemli insani unsurun sürekli iyiye ve doğruya doğru değişim ve gelişim gerçekleştirmesini sağlayacak bir hayat programı sunulmuştur. Bu programı ise en ince detaylarına kadar peygamberler halkasının sonuncusu olan Hz Muhammed (sav) uygulayarak arzu edenler için en güzel örnek olmuştur.²¹

Değişim ve gelişimin bir de toplumsal boyutu vardır. İnsan aklının kalbinin ve nefsinin geçirdiği değişim, gelişme ve olgunlaşma doğal olarak topluma yansımaktır. Aslında toplumsal düzende esas olan sürekli değişim ve hareketlilik. Ancak her toplumda akıncı dinamik kuvvetlerin yanı sıra tutucu ve koruyucu kuvvetler de vardır. Bir tarafta, hayat ve onunla gelen yenilikler, insanın istekleri ve adalet duygusu gibi akıncı kuvvetler, öbür tarafta insandaki atalet kuvveti, iktisadi yatırımlar, eğitim-öğretim ve statükonun hep aynı şekilde devam etmesini isteyen tutucu güçler.²² Her devirde kalabalık halk tabakaları tutucu güçlerin etkisiyle yeniliğe veya atalardan kalma örf ve adetlerin değiştirilmesine karşı çıkmışlardır.²³ İşte Peygamberlerin ve onların yolundan yürüten Mü'minlerin mücadelesinin temelinde bu tutucu güçlere karşı mücadele söz konusu olmuştur.

III- HABER-İ VAHİDİN

USULU'D-DİNDE DELİL SAYILMASININ DOĞURDUĞU PROBLEMLER

Başlangıçtan itibaren Müslüman toplumlar Hz. Muhammed'in evrensel mesajını çok iyi anlamışlar ve hem bireysel hem de toplumsal alanda dinamik bir hayat sürdürmüşlerdir. Uygarlık tarihçileri farklı tarihler söylediler

20 Bayraktar Bayraklı, *Kur'an'da Değişim Gelişim ve Kalite Kavramları*, İstanbul 1999, s. 3

21 Bkz. Ahzab, 33/21; Tevbe, 9/128.

22 Mehmet Taplamacıoğlu, *Din Sosyolojisine Giriş*, s.19; Kadir Canatan, *Gelenek, Din ve Modernite*, Bilgi ve Hikmet Der., sy. 9, 1995, s.31.

23 Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi* (Çev. M. S. Mutlu), İrfan Y., İst., 1972, s. 71.

de bu durumun hicri VI.yüzyıla kadar devam ettiği görüşü ağırlık kazanmaktadır. Bu tarihten sonra Müslüman toplumların yavaş yavaş statik bir yapıya doğru kaydıkları tarihi bir vakıadır. Tabi ki bunun çok farklı nedenleri vardır. Fakat bu nedenler arasında Kur'an'ın ruhuna veya Hz.Peygamberin evrensel mesajına uymayan din yorumlarının önemli bir yeri olduğu bilinmektedir. Bu yorumlar neticede Allah-insan, Allah kainat ilişkisi bağlamında hem kendini hem de tabiatı işleyen yasaları yok sayarak, her hangi bir konuda elde edilmesi gereken başarıyı veya karşılaşılan bir problemin çözümünü ya doğrudan Allah'tan beklemişler ya da ürettikleri mitolojilerde rol verdikleri hayali kahramanlardan beklemişlerdir. Bu anlayışın bir neticesi olarak kimi Müslüman toplumlarda tembellik, atalet doğaya ve etrafındaki varlıklara karşı duyarsızlık gibi bir anlayış hakim olurken bunun yanı sıra çoğu Müslüman toplumlarında İslam akaidi doğru olmayan pek çok hurafe ve batıl inanç zuhur etmiştir.

İslam medeniyetinin ve bunun arka planını oluşturan düşünsel zeminin en ayırıcı özelliğinden biri, nakle dayalı haberin (haber-i sadık) bilgi kaynakları arasında seçkin bir konuma sahip olmasıdır. Vahyin bizzat kendini içine alan bu kaynağın epistemolojik değeri yanında, onun taşıyıcısı ve uygulayıcısı durumundaki peygamberin beyanları ayrıca önem taşımaktadır. İslam inançların temellendirilmesi, hatta fıkıh alanında amellerin tespit ve tayini farklı düşünce disiplinleri arasında değişik tasniflerle bilgi kaynaklarına dayandırılmış ve deliller bu çerçevede değerlendirilmiştir. İslam dininin asli yönünü oluşturan ahkam-ı asliye'de epistemolojik açıdan daha titiz davranma ve kafi delilin dışındakileri dikkate almama ilkesi, özellikle kelamcılarda öncelenen bir konu olmuştur. Kelam ilminde öncelikle bilginin kesinliği esas alınmış, epistemolojik değeri üzerinde önemle durulmuştur.²⁴ Bu düşüncenin bir sonucu olarak yakını bilgi vermediği için haber-i vahidin inanç konularında delil olarak kullanılması doğru bulunmamıştır. Fakat bu kurala fazla uyulmamış fırkalar kendi meşruiyetlerine zemin oluşturmak için özellikle ayetlere yönelmişler, bazen kendi fikri yapıları ve zamanın sosyal ve siyasi çerçevesinin yapısından kaynaklanan davranış kalıplarıyla bu nasları yorumlamışlar, bazen de nasların söz konusu edilen karakterinden kaynaklanan sebeplerle bunlara anlam yüklemeye ya da bunlardan anlam çıkarmaya çalışmışlardır. Fakat bu konuda en fazla haber-i vahid delil olarak kullanılmıştır. Ehli sünnet alimleri destekleyici olarak kabul ettikleri bazı karinelerle veya farklı tanımlamalarla haber-i vahidi yeterli saymışlar ve bu delillerle akide inşa etmişlerdir. Bu yaklaşımın doğru olup olmadığını ve ne gibi sonuçlar doğurduğunu görebilmemiz için bu konuyu ana hatlarıyla inceleyeceğiz.

24 Salih Sabri Yavuz, "Fahreddin er-Râzî'ye Göre Epistemolojik ve İtikadî Açından Ahad Haber ve Kritik" İslami Araştırmalar, Cilt: XVII, sayı: 3, s. 149.

1) Haber-i Vahidin Tarifi

Hadis terminolojisinde mütevâtîrin şartlarını taşımayan habere âhâd haber denir.²⁵ Mütevâtîr hadis ise şöyle tanımlar: Adeten yalan üzerinde anlaşmaları mümkün görünmeyecek kadar çok sayıda kimsenin baştan-sona yine kendileri gibi ravilerden aktardığı, kesin bilgi veren haberlerdir.²⁶ Haber-i vahid daha çok bir veya ilki kişinin ya da daha fazla kimsenin aynı orandaki kişilerden rivayet etmiş oldukları ve mutevatir derecesine ulaşamayan haberler²⁷ şeklinde tarif edilir. Gazzalî (ö. 505/1111) ise yukarıda verilen tanımlardan çok daha farklı bir tanımlamada bulunur. O haber-i vahidle, tevatür derecesine ulaşamayan haberi kasteder, ancak ravi sayısını dikkate almadan peygamberimize aidiyeti doğru olduğu bilinen hadisleri ahad haber kapsamına sokmaz.²⁸ Gazzalî'nin ravi sayısını dikkate almaması ve sahih olduğu bilinen tiim hadisleri ahad kapsamı dışında görmesi, ahad hadis konusunda farklı bir bakış açısı oluşturmuştur. Onun tanımı goz oniinde bulundurulduğunda, mutevatir derecesine ulaşsın ya da ulaşmasın hiç bir sahih hadis ahad olarak nitelendirilemez. Bu itibarla eğer bir haber ilim ifade ediyorsa, bu şarta haiz olan hadis ahad olarak nitelendirilemez. Dolayısıyla bunların itikatta dikkate alınmaları gerekir.²⁹

2) İtikadi Konularda Haber-i Vahidin Delil Olması

Haber-i vahidin itikadda delil olup olmadığı hadis ve kelâm alimlerinin müdahil olduğu önemli bir tartışma konusudur. Haber-i vahidin akîde inşasına zemin oluşturan bir bilgi vermesi hususunda İslâm âlimleri arasında gu üç eğilim söz konusu olmuştur: Mutlak ret, mutlak kabul ve şartlı kabul. Özellikle akide inşasında haber-i vahidi delil olarak ele almamayı prensipte kabul edenlerin bu usûle sadık kalamamaları önemli problemlere neden olmuştur.

a) Haber-i Vâhidin Mutlak Anlamda Bilgi İfade Ettiğini Savunanlar

Haber-i vahidin mutlak olarak (herhangi bir karine şart koşulmaksızın) bilgi ifade ettiği, Zahirilerden bir guruba nispet edilmigdir. Davud b. Ali ez-Zâhiri (v.270/883) ve İbn Hazm, haber-i vahidin bilgi ifade ettiği kanaatindedirler. Haris el-Muhasibi (v.243/857) ve muhaddislerin çoğunluğunun görüşü de budur. Şer'î hükümlerde zanna dayanmayı doğru bulmayan Zahiri ekol, zan ifade ettiği gerekçesiyle kıyası reddetmiş, kendi içinde tutarlı olmalı için de haber-i vahidin zanla ilişkisini koparmaya çalışmıştır.³⁰

25 İbn Hacer el-Askalanî, *Nuḥbetu'l-Fıkr* (Sübülü's-selam içinde), Beyrut t.s, s. 48; Hüseyin Aydın, "Akide İnşasında Haber-i Vahidin Epistemolojik Değeri" EKEV Akademi Dergisi, Cilt: XII, Sayı: 15, s. 78.

26 İbn Hacer, *age.*, s. 1.

27 Seyyid Serif el-Cürcanî, *et-Ta'rifât*, Kahire 1938, s. 86.

28 Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed - el-Gazzalî, *el-Mustasfa min ilmi'l-usûl*, Beyrut 1322. s.1, 45.

29 Yavuz, *agm.*, s. 151.

30 Seyfüddin el-Âmidî, *el-İhkâm fî Usulî'l-Ahkâm*, thk.S. el-Cemîlî, Beyrut, 1404. II/32; İbn Teymiye, *el-Furkân (Mecmûu'l-Fetâva içinde)*, y.y. t.y. XIII/112.

Eş'arî (ö. 324/936), haber-i vahid'den malrsadm sadece bir tek kişinin rivayet etmesi demels olmadığı, iki veya üç kişinin rivayetinin de bu kapsamda kabul edileceği Isanaatindedir. O ayetlerde açıkça zikredilen iman esaslarını saydıktan sonra 'ravilerin (sika) Hz. Peygamberden rivayet etmiş oldukları hiçbir şeyi reddetmeyiz' ifadesine yer vermektedir. Bunu akaid prensipleri arasında zikretmesi itilsadi konularda ahad haberi de temel bir unsur olarak kabul ettiğini göstermektedir.³¹

b) Maber-i Vahidin Hiçbir Şekilde Bilgi ifade Etmediğini Savunanlar

Mu'tezile, Hariciyye, Egariyyenin çoğunluğu, Maturidiyye, fikhî mezheplerden Hanefiler, Şafililer ve Malikilerin çoğunluğu haber-i vahidin bilgi ifade etmediğini görüşündedirler. Matiiridi (ö. 333/944) mütevatir bilgi derecesine ulagamayan haberlerin, bilgiye ulagmada telc başına yeterli olamayacağını belirtir, falrat bu konuda ihtiyatlı davranır. Ona göre bu tiir haberlerin, ilim ifade etme Ironusunda mütevatir haberler seviyesinde olmasa da, bunları rivayet edenlerin durumları incelenip vermiş olduldan bilgiler de değerlendirildikten sonra anlamı açık ayetler yönünde kullanılması mümkündür. Bu haberlerin, mutlaka lresin delillerle mukayesesi yapılarak itikadi alanda kullanılması gerekir.³²

Genel olarak Maturidi alimleri, ravinin yanlışla ihtimalini ileri sürerele haber-i vahidin bilgi ifade etmediğini söylemektedir. Onlara göre bu haberleri inkar edenler tekfir edilemez. Zira bunların dayandığı delil zorunlu bilgi gerektirmemektedir. Diğer yandan bu haberler amel gerektirir. Onlara göre dinin temelleri olan Allah'ın sıfatları, tevhid, Peygamberliğin isbab gibi meseleler, kat'i bilgi gerektiren ve kendilerinde şüphe olmayan yollarla tespit edilir. Fakat onlar rüyetullah ve kabir azabı konusundaki haberlerin mevcut haliyle bilgi gerektireceği görüşünü kabul etmemektedirler. Ancak masum olmayan kimselerin haberlerinde yalan ihtimalinin bertaraf edilememesinden dolayı zorunlu bilgi elde edilmemelde birilcte bir takım delillere dayanılarak bunların doğru olduldanna inanılabileceği kanaatindedirler.³³

Gazalî'nin bu konudaki tutumunu haber-i vahid ile ilgili tanımını incelerken belirtmiştik. Bu konuda en katı tutumu Fahreddin er-Râzî sergilemektedir. Ona göre âhâd haberler zannî olup Allah Teâlâ ve sıfatlarının bilinmesinde bunlara tutunmalr doğru değildir. Zira ravilerin masum olmadığı Ironusunda söz birliği vardır. Zannî bilgiye tutunmanın doğru olmadığı Kur'an'da belirtilmiştir. Râzî bu konuda Haşeviye'nin düştüğü paradoksu goyle anlatır: "Haşeviye'nin mütegabih âyetlerin te'viliyle uğraşmanın doğru olmadığını soylemeleri şaşıl-

31 Ebu Bekr Muhammed b. Hasan İbn Füreke, *Mücerredü makalati's-şeyh Ebi'l-Hasan el-Eş'arî*, Beyrut 1986, s. 23. 201.

32 Ebu Mansur Muhammed b. Muhammed eel-Maturidi, *Te'vîlâtul-Kur'an*, Topkapı Sarayı Müzesi Ktb. Medine Böl. Yazma No: 180, vr. 701b; Hanîfî Özcan, *Matürîdî'de Bilgi Problemi*, kt. 1998, 87;

33 Aydm. agm., s. 82

cak şeydir. Zira bu te'vilin tayini zannıdır. Kur'an hakkında zan ile konuşmak doğru değildir. Böyle dedikleri halde onlar Allah'ın zatı ve sıfatları hakkında kesinlik ve yakinden son derece uzak olmalarına rağmen âhâd haberlerle konuşmaktadırlar. Şayet te'vilde bulunmak zanna göre hareket etmek olduğu için doğru değilse aynı şey âhâd için de geçerli olacaktır. Râzî'ye göre ravilerin mertebe olarak en üstün olanları ashâbdır. Mamafih onların rivayeti kat'iyet ve yakîn ifade etmez. Hadisçiler, sahabenin birbirini ayıplamalarını rivayet etmişlerdir. Ömer'in Halid b. Velid'i, Ali'nin Ebû Hureyre'yi tenkid ettiği, İbn Mes'ûd ve Ebû Zer'in Osman'ı ayıplamada ileri gittikleri meşhurdur. İbn Ömer "Ölü, ailesinin ağlaması nedeniyle mutlaka azap görür"³⁴ hadisini rivayet edince Hz. Aişe, "Kimse kimsenin günahını çekmez."³⁵ âyeti ile onu kınamamış mıdır? Râzî sözlerine devamla şöyle anlatır: "Hadis kitapları mütalâa edildiğinde bu kabilden çok sayıda benzer örnek bulunabilir. Ancak şu kadar var ki Allah Kur'an'da sahabeyi genel olarak övmüştür. Bizim tercihimiz onların rivayetlerini dinin furûunda kabul ederiz. Ne var ki Allah'ın zatı ve sıfatları hakkında böyle zayıf rivayetlere akîde inşa etmek mümkün değildir."³⁶

Mevzu hadislerin mevcudiyetini de ahad haberin ilim ifade edemeyeceğine delil olarak gösteren Râzî, bunların sahîh olarak bilinen hadis kitaplarına da sızmış olabileceği kanaatindedir. Çünkü inkarcı ve kötü niyetli birtakım kişiler yanlış ve yalan haberler uydurmuşlar ve bunların kurnazca muhaddisler arasında yayılmasını sağlamışlardır. Râzî'ye göre, muhaddisler selim kalp sahibi olduklarından ve her konuda iyi niyet beslediklerinden bunların uydurma olduğunun farkına varamadılar, aksine bu haberleri kabul ettiler. Halbuki bu rivayetler konusunda iyi niyet sahibi olmak yeterli olmaz. Ona göre Kur'an'ın nassına aykırı ve aklen de Allah'ın ulûhiyetine yakıştıramayan bu haberlerin uydurma olduğuna hükmetmek gerekir. Râzî sahîh kaynaklardaki rivayetler için ise şu açıklamada bulunur: "*Buhari ve Kuşeyri'ye (Müslim) gelince onlar gaybı biliyor değillerdi. Güçleri yettiği kadar çalışıp didindiler. Bu ikisinin Peygamberden zamanınıza kadar gerçekleşen olayların tümünü bildiklerine inanmak hiçbir akılının söyleyeceği bir söz değildir. Biz onlar hakkında ve onlardan rivayet edenler hakkında hüsn-i zan besleriz. Ancak peygamberimize isnat edilmesi mümkün olmayan bir münkeri ihtiva eden bir haber gördüğümüzde onun mülhitlerin uydurması olduğuna hükmederiz ve bunu mülhitlerin muhaddislere katıştırmaları olarak değerlendiririz.*"³⁷

Râzî'nin burada vurguladığı düşünceye göre, ilahiyat alanında, itikadî konularda yoruma müsait olmayan hadisler uydurma kabul edilmelidir. Zaten mevzu olduğu bilinen hadislerle hiçbir alanda amel edilemeyeceği zaten ittifakla kabul edilen bir husustur. Eğer bir hadisin mevzu olduğu bilinirse me-

34 Müslim, Cenâz, 25,26

35 Fâtır, 35/18

36 Fahreddin er-Râzî, *Esasü't-Takdis*, (tah. Ahmed Hicazî es-Sakâ), Beyrut 1993, s. 128

37 Râzî, ae., s. 191-192

sele kalmaz. Ancak mevzu hadisler var diye diğerlerini terk etmeyi söylemek ise farklı bir şeydir.

Ona göre haber-i vahid'in açıkladığı ve işaret ettiği bilgiler ve ortaya koyduğu hükümler akıl tarafından desteklendiği zaman delil olarak kullanılır. Akla aykırı olduklarında bilgi ifade etmezler. Dolayısıyla tevîl edilmelidirler.³⁸ İnsanda zorunlu bilgi meydana gelmesi için kesin akli delillere dayanması ve ayetlerin de bu yönde kullanılması gerekir. Bu şekildeki bilginin insanı da itinan sağlaması için konuyla ilgili özel rivayetlerin de destekleyici olarak kullanılması mümkündür. Böyle bir yaklaşım insanda şüphenin ortadan kalkmasını sağlayabilir.³⁹

Mutezile haber-i vahidi reddederken ekolün temel anlayışıyla uyumlu bir bakış açısı sergiler. Onların yaklaşımının genel hatları üzerinde durmak gerekir. Mu'tezile muhaddislere çoğunlukla şu iki nedenden ötürü cephe almıştır: 1.Yöntem açısından: Hadisçilerin dirayet yerine rivayete önem vermeleri yahut metin tenkidinden çok isnad tenkidine önem vermiş olmalarıdır. Bu durum hadis rivayetine önem verilmesiyle akliliğe karşı muhalefete yol açmıştır. 2.Mezhep açısından: Hadis rıcalinden bir çokları Mu'tezile'ye husumet gösteren Mücessime, Müşebbihe ve Haşeviye mezheplerine bağlandılar; onlar Mu'tezile mensubu olanlardan hadis rivayetini reddederken, Mukatile ve Kerramiye gibi Haşeviyeden hadis rivayetini kabul ettiler.⁴⁰ Bununla birlikte aşağıda zikredeceğimiz gibi Mutezileden de haber-i vahidi bazı karinelere bağlı olarak kabul edenler de vardır.

c) Haber-i Vâhid Belli Şartlar veya Karinelerle Bilgi İfade Eder

İbn Salâh, Nevevî , Askalânî, İbn Teymiye, Suyûtî ve Âmidî gibi âlimler karinelerle kuşatılmış haber-i vahidin bilgi ifade ettiği kanaatindedirler.⁴¹ Suyûtî, Mu'tezileden Ebû Ali el-Cübbâî'nin adil bir râvînin haberini ancak şu şartlarla kabul ettiğini anlatır: 1-Bir başka adil râvînin haberi katılırsa, 2-Kur'an'ın açıkça anlaşılan nasslarının uygunluğu veya başka bir haberin zahiri desteklerse, 3-Ashab arasında yaygın olursa ya da ashabin bir kısmı onunla amel etmişse. Bu haberlerde karineler çok sayıda kişinin rivayete iştiraki yerine geçer. Âmidî karinelerin çoğalmasıyla haber-i vâhid hakkındaki zannın bilgiye dönüşerek tevatür mertebesine kadar yükselebileceği kanaatindedir. Mu'tezile'nin geneli haber-i vâhidin bilgi ifade etmediğini söylerken, Nazzâm ve tabileri haber-i vâhid ile bilginin hasıl olmasının mümkün olduğu görüşündedir.⁴²

38 Fahreddin er-Râzî, *el-Metalib't-Âliye mine't-ilm'i'l-ilahî*, (tah. Ahmed Hicazî es-Seka), Beyrut 1987, IX,225

39 Râzî, *Metalib*, IX, 243

40 Abdükerim eş-Şehristânî, *el-Milel ve'n-Nihal*, tah. S. Keylanî, Beyrut 1404, 1/71

41 Celaluddin es-Suyûtî, *Tedbiru'r-ravî*, A.Abdullatif, Riyad, ts., 1/73.

42 Kadi Abdulcebbar, *el-Muğnî*, (tah. M.el-Hudari- M.Kasım), Kahire 1965, XV,361

d) Değerlendirme

Bu üç farklı yaklaşımdan istidlali bilginin zan ifade ettiği gerekçesiyle Haberi vâhidin mutlak anlamda bilgi ifade ettiğini savunanların görüşlerine katılmak mümkün gözükmemektedir. Diğer iki yönelişin ise olumlu ve olumsuz yönlerinden bahsetmek mümkündür.

Haber-i vahidin hiçbir şekilde bilgi ifade etmediğini savunanlara göre Kur'an'ın zahiriyle ya da işaretlenmiş hiç temas etmediği bir hususun haber-i vâhid ile önemli bir inanç esası haline getirilmesi doğru görülemez. Şartlı olarak Haber-i vahidin delil olabileceğini savunanlar, sünnet ile Kur'an'daki herhangi bir esasın tekid veya detaylandırılması mahiyetinde bilgi sunulabileceği kanaatinde dirler. Onlara dinde inanılması gereken birtakım esaslara Kur'an'da yer verilmediğini düşünmek onun bu alanda boşluk bıraktığı şeklinde değerlendirilse de Kur'an, insanı detayların peşinde koşturan epistemolojik açlığın doyurulmasını sünnete bıraktığı da düşünülebilir. Yani akîdenin bazı fer'i meseleleri sahih sünnet ile sabit olur. Kabir azabı ve nimeti, rüyetullah ve büyük günah sahiplerine şefaati edilmesi gibi, Kur'an'da kapalı olan ve sahih sünnetin açıklama getirdiği ya da Kur'an'da te'vile açık ifadelerle yer alan meseleler kastediliyorsa ve bu konulardaki hadisün sübûtu sahih ve meseleye delâleti de açık ise, hadisün delâlet ettiği konuya iman etmek gerekir.

Tabi ki burada tevhid akaidinden uzaklaşılması için Hadisin Kur'an'a arz edilmesi önem arz etmektedir. Ancak bundan önce sünnet kendi iç bütünlüğü, uyumu açısından irdelenmelidir. Eğer bir hadis Kur'an'daki bir hükme, bir inanca, bir ilkeye, bir habere veya bunlardan birden fazlasına ya da Kur'an'ın ruhuna açık bir şekilde ters düşüyorsa reddedilmelidir. Yine hadiste tarihi gerçeklere, ilmi verilere akla ve tecrübeye uygunluk aranmalıdır.

Kelamcılar hadis ilmini bilmemekle sık sık suçlanmışlardır. Her kelamcının hadis uzmanı olmasını beklemek mümkün değildir. Mü'tezile, hasımlarının iddia ettikleri gibi Rasulullâhın sözlerini inkar etmek için değil, inançlarını akulla temellendirmek için gayret sarf etmiştir. Ne var ki bazen tespit ettikleri akli esaslara uyum göstermesi için nassları zorlamışlardır. Kendi ekolünü desteklemek için her türlü haberi kullanmak genel bir kusur görünümündedir.

Bütün söylenenleri dikkate aldığımızda haber-i vahide dayanan itikadi hususları kabul etmeyenler tekfir edilmemelidir. Fakat dilin doğasının gereği olarak mütevâtir haberin 'bile farklı yorum ve anlamlara götürülmesinin mümkün olduğu bir alanda basit bir kıyaslama ile tevhid akaidine uymadığı gerekçesiyle her türlü yorum ve gelenek de reddedilmemelidir. Bu noktada yaşanan çağda bu noktada oluşturulması gereken hassas çizgi, kelamcılar tarafından iyi belirlenmelidir.

SONUÇ

H. Muhammed'in mesajının evrensel olduğu objektif davranabilen müsteşriklerin dahi itiraf ettikleri bir gerçektir. Fakat önemli olan bu evrensel mesajın işlevselliğidir. Birkaç asırdan beri Batı uygarlığının yeryüzünde hakim olması pek çok Müslüman'ın zihninde bile İslam'ın evrensel mesajının ütöpik bir düşünce olarak algılanmasına neden olmaktadır. Halbuki o evrensel mesajda *"And olsun ki Tevrat'tan sonra Zebur'da da yeryüzüne ancak salih kullarının mirasçı olduğunu yazmıştık."*⁴³ haberi verilmektedir. Bir ayet sonrasında ise Hz. Muhammed'in alemlere rahmet olarak gönderildiğinin müjdesi verilmektedir.

Allah Hz. Adem 'i yeryüzünü imar edip geliştirmek, gizli kaynaklarını ve enerji menbaalarını kullanmak, gizli açık servet kaynaklarından istifade ederek ilmi ilahîde takdir olunan kemal noktasına erişmek üzere yeryüzünün halifesi kılınmıştı. Bunun yanı sıra yeryüzünde imarı ve amelî salih esaslarına dayalı bir nizam koymuş, bu son risalet ile de bu nizamını açıklamış, nizamı koruyacak kanun ve prensiplerini belirtmiş, insanlar arasındaki dengeyi temin edecek esasları vaz etmiştir. İnsanın maksadı ve biricik hedefi yeryüzünü imar ederek enerji stoklarını kullanmak ve servet kaynaklarını tüketmek değildir. Bunun yanı sıra insan iç dünyasını dikkate alarak bu yeryüzü hayatında onun için mukadder olan kemal noktasına ulaşmaya, diğer varlıklardan üstün olduğunu idrak ederek gizli açık yeryüzü zenginliklerini kullanıp yüce ufuklara yükselmeyi hedeflemelidir.

Zaman zaman yeryüzüne hemcinsine karşı zalimce davranan diktatörler hakim olabilir. Vahşet ve barbarlıkta yeryüzünü kasıp kavururlar. Gün gelir onlar dünyayı istila ederek yeryüzünün maddi kaynaklarını sorumsuzca israf ederler. Ama esas olan yeryüzüne Allah'ın salih kullarının varis olmasıdır. Tarihin hangi devresinde olursa olsun samimi bir imanla pratik bir enerji ve hareket bir millette toplandığı zaman mutlaka o millet yeryüzüne varis olur. Ama bu iki unsur birbirinden ayrılınca denge de bozulur. Zaman olur inanmış gibi görünen insanlar maddî vasıtaları ihmal ederler ve bunun yerine karşı taraf maddî vasıtalara hakim olarak üstünlük sağlar ve hakimiyet elde eder. Sağlam bir imandan mahrum olan kalblerle yola çıkıldığı zaman üstünlük sağlanamaz. Zira yeryüzünde Allah'ın insanoğluna verdiği misyonu gerçekleştirebilmek için kişiyi salih amele ve yeryüzünü imara sevk eden sağlam bir iman bulunmalıdır. Bunun için iman sahipleri her şeyden evvel imanlarının gereğini yapmalı ve salih amellere girişmelidirler. Allah'ın "yeryüzüne salih kulların mirasçı olur" fermanının tahakkuk etmesi için mü'minlerin kendi yükümlülüklerine sahip çıkmaları gerekir. Onun için Allah Teala son peygamber olarak Hz. Muhammed'i bütün insanlığa rahmet olarak göndermiştir. O,

onların elinden tutar ve doğru yola götürür. Allah'ın rahmeti hem mü'minlere hem de mü'min olmayanlara açıktır. Gerçekten de Hz. Muhammed Mustafa'nın getirdiği din bütün insanlığı mutlu kılacak ve hayatta en mükemmel noktaya götürecektir. Zaten bu din aklı bakımından olgunluk çağına ermiş olan insanlık için gelmiştir.

Son ilahi dinin mukaddes kitabı olan Kur'an-ı Kerim beşer hayatına ışık tutmak için gönderilmiştir. Bu kitap insanların her an değişen her tür ihtiyaçlarına cevap verebilecek vasıftadır. Çünkü o yarattıklarını en iyi bilen Latif ve Habîr olan Allah tarafından gelmiştir. Bu kitap her an değişen insanlık hayatı için sürekli prensipler vazetmiştir. Bu esasların gerisinde kalan ve günlük ihtiyaçlara göre şekil alması gereken cüz'î hükümleri bu esaslardan çıkarma salâhiyetini insan aklına terk etmiştir. Ana prensiplerle çatışmamak kaydıyla gelişen ve değişen hayat şartlarına uygun hükümleri çıkarma salâhiyeti insanoğluna verilmiştir. Bu kitap insan aklına hür olarak çalışma teminatı vermiştir, istediği gibi düşünmesini sağlamış ve bu düşüncesine saygı ve müsamaha gösteren bir cemiyet hayatını garanti etmiştir. Beşer hayatı için vazettiği temel esaslar dairesinde kişiye dilediği gibi düşünme hürriyeti vermiştir. Böylelikle insan ilerler, gelişir ve yeryüzünde mukadder olan üstün hayat seviyesine ulaşır. Şu ana kadar görülen beşerî tecrübeler göstermiştir ki bu ilahî nizam eskiden olduğu gibi halen de bütün beşerî hareketleri geride bırakmıştır. Onun gölgesi altında hayatın her sahasının gelişmesi ve yücelmesi mümkündür. Çünkü o her zaman önde gider, geride kalmaz. Hayatı durdurup geriye çekmek istemez. Çünkü o her zaman ileriye, ileriye doğru götürür. İslam dini insanın ilerleme ve gelişme arzularına cevap verdiği gibi ferdî veya içtimâî biçimde hiç bir şekilde insan enerjisini sindirmek ve ezmek istemez, insanın çalışmasının semeresini görmesini ve hayatın temiz nimetlerinden faydalanmasını yasaklamaz.

Neticede Hz. Muhammed'in risaleti bütün beşeriyet için bir rahmet olmuştur. Ve kendisi bütün alemlere rahmet olarak gönderilmiştir. İnanan ve inanmayan herkese, ister istemez bilerek veya bilmeyerek, şuuruna ererek veya ermeyerek bütün insanlık bu nizamın tesiri altında kalmış ve halen de bu rahmet ağacının gölgesinde gölgelenmek isteyenlere gölgesini açmıştır. Bu gölgelikte, dileyen tatlı meltemlerle dinlenir ve huzur bulur. Şu yakıcı toprağın susuzluğu ve kuraklığı içerisinde huzur meltemleri ile serinler. Gerçekten çağımızda materyalizmin bataklığı içerisinde bocalayan ve çırpınan insanlık bu rahmet meltemini duymaya çok daha muhtaçtır.⁴⁴

Böyle vahim bir tablo karşısında Müslüman alimler Hz. Muhammed'in evrensel mesajını çağın idrakine sunmak zorundadırlar. Bu maksatla onların, çağın gerçeklerini yok saymadan Kur'an'ın ruhuna uygun bir din ve dünya

görüŖü oluŖturabilmeleri için saēlam bir epistemoloji kurmaları zaruri görülmektedir. Tabi ki hiçbir Müslüman kuŖatıcı vahiy bilgisinden uzak kalınarak insana uygun onu her yönüyle mutlu edecek bir uygarlıēını kurulabileceēine inanmaz. Fakat bu gerçek, haber-i vahid gibi yakın ifade etmeyen aklın temel ilkeleriyle çeliŖen her türlü haberlerle inanç oluŖturulabileceēi anlamına gelmemelidir. Bunun için İslam'ın evrensel mesajına uymayan din yorumları ve İslam inançları arasına sokulan hurafe ve batıl inançlar bertaraf edilmelidir. Bunun yolu da saēlam bir epistemolojiye sahip olmakla gerçeksedecektir.